

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ КОЛЕКТИВНО-ІНДИВІДУАЛЬНОЇ МИСЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПРИКЛАДІ ДИСЦИПЛІНИ “МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІКИ”

У статті розглянуто застосування технології колективно-індивідуальної мисленнєвої діяльності на прикладі вивчення дисципліни “Методика викладання економіки”. Розкрито основні ознаки колективної мисленнєвої діяльності та методи, що дають змогу розвинути мислення, творчість і креативність студентів. Подано методичні поради викладачам щодо застосування зазначеної технології в навчальному процесі.

Ключові слова: педагогічна технологія, технологія колективно-індивідуальної мисленнєвої діяльності, методи колективної мисленнєвої діяльності.

Упровадження міжнародних стандартів освіти й пов’язана із цим переорієнтація системи підготовки фахівців на новітні тенденції світового освітнього розвитку передбачають формування здатності майбутнього фахівця до швидкозмінних умов суспільного життя. Водночас на сучасному етапі вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців принципово важливим залишається формування творчої особистості, здатної приймати нестандартні рішення, ефективно працювати в колективі, бути конкурентоспроможною на ринку праці та здатною до саморозвитку. Однак останнім часом у студентських колективах знижуються продуктивність і результативність праці у мікрогрупах, малих групах, і, як наслідок, студенти прагнуть до виконання завдань індивідуально. Дослідження спрямованості особистості майбутніх викладачів економіки (за методикою В. Смекайла, М. Кучери) у навчальній діяльності доводять, що студенти орієнтовані більшою мірою на себе, ніж на взаємодію чи загальну справу [7]. Водночас загальноновизнаною є ідея про визначальну роль активності особистості у власному розвитку. Завдання професійних закладів освіти полягає в тому, щоб зробити цей розвиток прогресивним, розкрити широкі можливості досягнень, що іноді не розкриваються тим, хто навчається, через їх обмежений життєвий досвід і недостатні знання про себе та навколишнє середовище. Тому перед викладачами ВНЗ стоїть питання використання сучасних гнучких педагогічних технологій, що поєднують науково обґрунтовані індивідуальні й колективні форми роботи.

Метою статті є продемонструвати практичний досвід застосування технології індивідуально-колективної мисленнєвої діяльності на прикладі дисципліни “Методика викладання економіки”.

Поняття “педагогічна технологія” не є новим. Уперше зустрічається в працях А. Ухтомського, С. Шацького, В. Бехтерева, І. Павлова. Пізніше вчені у своїх працях розглядають це поняття як проект певної педагогічної системи, що реалізується на практиці. Акцентують увагу на тому, що фор-

мування цілей здійснюється через результати навчання, що відображаються в діях студентів (В. Беспалько, І. Лернер) [1]. Водночас поняття “педагогічна технологія” розглядають як спосіб системної організації спільної діяльності викладача й студентів на основі дидактичних засобів та умов навчання (М. Кларін). Отже, педагогічну технологію можна розглядати як педагогічну систему, що ґрунтується на спільній діяльності викладача й студента. До сучасних педагогічних технологій сьогодні належать: технологія модульного навчання (І. Ільясов, В. Максимова), інформаційно-семантична технологія (П. Гурбович), технологія програмованого навчання, технологія планування результатів навчання (В. Беспалько), технологія проблемного навчання (М. Махмутов, А. Матюшкін), технологія контекстного навчання (А. Вербицький, Н. Борисова), соціально-психологічна технологія навчання (Ю. Ємельянов), технологія безперервної освіти (М. Кларін), особистісно орієнтована технологія (В. Серіков, Б. Косов), технологія розвивального навчання (В. Давидов, Л. Занков), технологія комп’ютерного навчання (В. Гузеєв), технологія інтенсивного навчання (Л. Кнодель), технологія проблемно-модульного навчання (А. Алексюк, В. Козаков, Л. Романішина), технологія дистанційного навчання (Є. Полат), технологія колективно-індивідуальної мислительної діяльності (К. Вазіна) тощо [1; 4, с. 143–144]. Таке розмаїття сучасних технологій відображає розвиток педагогічної науки та пошук науковою спільнотою оптимальних та раціональних шляхів навчання з урахуванням технічних і людських ресурсів у їх взаємодії. Дослідниками педагогічних технологій доведено, що їх застосування підвищує ефективність навчально-виховного процесу, сприяє розвитку пізнавальної творчої діяльності студентів. Результативність застосування технологій залежить від викладача та готовності студента до самостійної роботи. Утім, гетерогенність навчальних груп у ВНЗ ускладнює урахування психологічних особливостей студентів, їх уподобань у різних формах самостійної роботи. Тому важливою умовою при використанні педагогічних технологій у навчальному процесі є задоволення потреб студентів у колективній і індивідуальній самостійній роботі та формування здатності до ефективної взаємодії в колективі як важливої компетентності для майбутньої професійної діяльності.

Технологія колективно-індивідуальної мислинневої діяльності ґрунтується на спільній діяльності особистості в процесі навчання, породжує його індивідуальну діяльність та спрямована на розвиток мислення, культури й саморозвиток особистості. Ознаками колективної мислинневої діяльності є вміння виконувати завдання індивідуально, що є складовою загальної колективної справи, вміння діяти разом для досягнення спільних цілей, пізнавальних інтересів, нести персональну відповідальність за частину довіреної справи, обґрунтовувати, відстоювати аргументовано своє рішення, вміння переконувати, вислухати думки інших учасників колективу. При цьому відбуваються зміни в ставленні до іншої людини як особистості: відчуженість, байдужість поступаються зацікавленості, взаєморозумінню, співпричетності.

Реалізація технології колективно-індивідуальної мисленнєвої діяльності включає чотири такти. Перший такт передбачає введення в проблемну ситуацію: постановка проблеми, колективне обговорення цілей, способів їх досягнень. Високий рівень пошукової діяльності полягає в активній взаємодії тих, хто навчається, з педагогом і між собою. На перших заняттях педагог створює групи психологічного комфорту, виявляє мотиви учіння, інтереси, ступінь самоорганізації студентів та їх навчальні можливості. Другий такт заснований на самостійній роботі студентів у творчих малих групах і передбачає вирішення поставленої проблеми шляхом узгодження способів діяльності, індивідуальної та колективної позиції щодо вирішення проблеми. Третій такт визначається презентацією “рішень” кожною малою групою способу вирішення проблеми, загальне обговорення та аргументоване відстоювання позицій, захист позицій. Четвертий такт передбачає аналіз як позитивних аспектів спільної пізнавальної діяльності студентів, так і ускладнень, помилок, які мали місце в процесі вирішення проблеми [2].

У ДВНЗ “Київський національний економічний університет” при викладанні дисципліни “Методика викладання економіки” (далі – МВЕ) викладачі використовують технологію індивідуально-колективної мисленнєвої діяльності. Зауважимо, що дисципліна “МВЕ” входить до пакета психолого-педагогічного циклу і є вибірковою. Академічна група студентів може утворюватись зі студентів, які іноді не знають один одного та навчаються на різних спеціальностях одного факультету. Вивчення студентами дисципліни “МВЕ” передбачає оволодіння на рівні ЗУН методикою викладання економіки в системі професійної підготовки економістів, методикою реалізації функцій управління економічним навчанням та інноваційними технологіями навчання в економічній освіті. На початковому етапі (перший такт) викладачі створюють групи психологічного комфорту. Склад малих груп (5–7 осіб) залежить від уподобань та інтересів студентів. У малі групи студенти об’єднуються або за власним бажанням, або за допомогою викладача. Викладач для утворення малих груп на перших заняттях вивчення дисципліни пропонує дидактичну гру “Відбір персоналу”, що заснована на використанні теорії американського психолога С. Делінгер, згідно з якою людина належить до одного з п’яти психологічних типів: квадрат (виконавець), трикутник (лідер групи), коло (комунікатор), зигзаг (генератор нових ідей), прямокутник (тимчасова форма особистості, яка характеризується невизначеністю). Сутність гри полягає у виокремленні ролей: бухгалтера (квадрат), начальника відділу (трикутник), прес-секретаря (коло), дизайнера (зигзаг). При розподілі студентів у малі групи важливою умовою є наявність представників усіх ролей. Однак трапляються випадки, коли у процесі тестування виявляється багато представників одного психологічного типу, тому викладачу слід урахувати додатковий (прихований) психологічний тип студента. Рольовий розподіл дає змогу підвищити продуктивність роботи малої групи, зменшити міжособистісні конфлікти при прийнятті колективних рішень, наблизити процес навчання до реальних професійних умов.

Викладач пропонує проблему або завдання для вирішення. Наприклад, при викладанні МВЕ студентам на практичних заняттях необхідно визначитись з освітньо-віковою групою навчання, для якої необхідно створити методичну розробку вивчення економічної теми. Водночас пропонується з'ясувати спочатку індивідуально (домашня робота), а потім колективно (аудиторна робота), як зробити урок з економіки цікавим, корисним та пізнавальним, які методи й прийоми мотивації та стимулювання використати з урахуванням інтересів освітньо-вікової групи навчання. Звичайно, розробка такого уроку потребує базових економічних знань студента.

На другому етапі викладач організовує активну самостійну роботу студентів, застосовуючи методи колективної мислинневої діяльності, та виступає як керівник, консультант і помічник. Наведемо коротку характеристику методів колективної мислинневої діяльності. Мозковий штурм (brainstorming, мозкова атака) – метод короткочасної некритичної генерації ідей для їх подальшого обговорення й вибору найкращого способу вирішення проблеми. Основні етапи: формулювання проблеми, створення робочих груп, інтелектуальна розминка, генерування ідей, оцінка та відбір доцільних ідей формування на їх основі варіантів рішень, презентація результатів. Похідними від методу мозкового штурму є методи синектика, морфологічний аналіз, аналіз і синтез фантастичних ідей, “гірлянд асоціацій”, семикратний пошук, евристичні запитання, інверсії, особиста аналогія, “снігова куля”, “килимok ідей”, карусель тощо, які сприяють розвитку творчого мислення та креативності студентів.

Синектика – метод організації творчого мислення, стимуляції уяви, сутність якого полягає в тому, щоб порівняти об'єкт проблеми з аналогічними в інших сферах і таким чином знайти рішення за аналогією. Можливі типи аналогій: особистісне уподібнення, пряма, символічна, фантастична аналогія. Застосування цього методу передбачає постановку проблеми, визначення того, що не задовольняє, створення уяви про те, як удосконалити (покращити) умови, порівняти об'єкт з об'єктами в інших галузях, подивитися, як ця проблема вирішується в цих галузях, прийняти рішення. Морфологічний аналіз (мофологічний ящик) – метод, який зводиться до вивчення різноманітних варіантів, що визначаються особливостями будови – морфологією досліджуваної проблеми. Передбачає побудову двомірної таблиці, де кожна вісь – це варіанти деякої суттєвої властивості системи. Клітини такої таблиці відповідають різним ідеям. Дає змогу вирішити складні творчі завдання та знайти багато нових несподіваних, оригінальних ідей. Метод аналізу й синтезу фантастичних ідей – метод аналізу будь-яких нереальних і абсурдних ідей та виділення в них раціонального компонента. Метод “гірлянд асоціацій” ґрунтується на закономірностях людської психіки й передбачає активізацію понятійно-вербальної діяльності суб'єкта шляхом “включення” слів-подразників. Включає десять етапів (кроків): визначення синонімів об'єкта; довільний вибір випадкових об'єктів; складання переліку ознак випадкових об'єктів; генерування ідеї шляхом приєднання до об'єкта ознак випадково вибраних об'єктів; генеру-

вання “гірлянд асоціацій” з ознак випадкових об’єктів; генерування нових ідей; вибір альтернативи; оцінювання й вибір раціональних варіантів ідей; вибір оптимального варіанта. Стратегія семикратного пошуку – в її основу покладено реалізацію семи етапів, на які поділяється творчий пошуковий процес: побудова графів генезису проблеми та засобів її вирішення; аналіз функції системи; нове уточнення формулювання проблеми з урахуванням аналізу функцій шуканої системи; усвідомлено-логічне варіювання факторів; інтуїтивно-творчий пошук вирішення проблеми; оцінювання альтернативних ідей; конкретизація винахідницьких завдань. Метод евристичних запитань доцільно застосовувати для збору додаткової інформації в умовах проблемної ситуації або впорядкування вже наявної інформації в процесі вирішення творчого завдання. Евристичні запитання є додатковим стимулом, формують нові стратегії й тактики вирішення творчого завдання. Метод інверсії – евристичний метод навчально-творчої діяльності, що базується на принципі дуалізму, діалектичної єдності та оптимального використання протилежних (прямих і зворотних) процедур творчого мислення (аналізу та синтезу, дивергентного й конвергентного мислення), зорієнтований на пошук вирішень творчого завдання в нових, несподіваних напрямках, частіше за все протилежних традиційним поглядам та переконанням, які присутні в логіці. Метод особистої аналогії – евристичний метод вирішення творчих завдань, що полягає в уособленні людини з неживим об’єктом, процесом, системою. “Снігова куля” – метод колективного пошуку спільного рішення або спільного погляду на певний об’єкт. Використовують для надання визначення певному об’єкту спочатку індивідуально, потім у парах, підгрупах та групі в цілому. Метод “килимок ідей” дає змогу перейти від аналізу причин того чи іншого явища, через процес пошуку можливих розв’язків аж до особистих заяв/зобов’язань учасників стосовно кроків, які вони зроблять у напрямі розв’язання проблеми. Вчить учасників аналізувати ситуацію та причини негативних явищ, творчого пошуку та оцінювання дій, які будуть служити розв’язанню проблеми, нарешті, приводить до прийняття рішення стосовно особистого зацікавлення й участі в розв’язанні проблеми [6, с. 207–210]. Запропоновані методи використовують для вирішення таких завдань: створення рекламного ролика до економічної теми (“Мозковий штурм”, “Метод особистої аналогії”, “Метод синектики”), визначення теоретичних понять до окремих тем на основі емпіричного досвіду студентів малої групи (“Снігова куля”, “Карусель”), проектування різних типів та видів навчальних занять з економіки, вибір методів і прийомів навчання (“Метод морфологічного аналізу”, “Метод евристичних запитань”).

Водночас до методів технології колективної розумової діяльності належать кейс-метод та дискусія. Кейс-метод передбачає як індивідуальне прийняття рішення щодо вирішення проблемної ситуації, так і колективне. Дає змогу застосувати теоретичні знання на практиці, передбачати можливі варіанти розв’язання проблеми, прогнозувати перебіг подій, вирізняти основну проблему від другорядних й ідентифікувати її, аргументувати свої позиції та ставити запитання. Викладачами дисципліни “МВЕ” розроблено

збірник кейсів ситуативних вправ і розвивальних завдань. Збірник включає різні види кейсів до кожної теми з дисципліни [5].

Метод дискусії – уміння викладати свої думки за законами розуму, сприяє формуванню комунікативної культури й стимулюванню ініціативності та мислення, передбачає урахування різних підходів до аналізу загальної проблеми, співіснування різних поглядів, спонукання учасників до пошуку групового узгодження у вигляді спільного рішення. Практичний досвід використання методу дискусії дає змогу сформулювати загальні поради викладачеві щодо створення сприятливого емоційного й інтелектуального настрою з метою уникнення бар'єра мовчання слухачів. Для залучення студентів до дискусії запропоновано використовувати заздалегідь підготовлені ними повідомлення, застосовувати під час дискусії відкриті запитання (Як? Чому? З якою метою?) та уникати двозначних запитань, надавати час учасникам дискусії для обмірковування відповідей, не ігнорувати жодної відповіді, утримуватися від прихованого або відкритого висловлювання схвалення/несхвалення думки, яка презентується, та слідкувати, щоб обговорення здійснювалось у межах теми дискусії. Вибір методу залежить від психологічних особливостей студентів, що переважають у групі, теми та мети навчального заняття.

Третій етап спрямований на презентацію узгоджених рішень малої групи, способів вирішення поставленого завдання. Презентація може здійснюватись у формі “дерева рішень”, “інтелект карти” з використанням мультимедіа та відеоматеріалів. Представники інших малих груп задають питання, відбувається міжгрупове обговорення. Критеріями оцінювання пошукового завдання є вміння презентувати розробку, переконувати та відстоювати прийняте групове рішення, кількість та якість наведених аргументів, творчий підхід до виконання завдання, ініціативна участь, конструктивна взаємодія.

Етап рефлексії відіграє важливу роль і впливає на продуктивність подальшого застосування технології колективно-індивідуальної мисленнєвої діяльності в студентській аудиторії. На цьому етапі здійснюється самоаналіз студентів спільної пізнавальної діяльності, виявляються ускладнення та помилки, які виникали на всіх етапах роботи й впливали на продуктивність роботи малої групи. Викладач разом з групою обговорює хід заняття, корисність отриманих знань і вмінь, реалізацію очікувань. У процесі викладання дисципліни “МВЕ” рефлексія відбувається за методом “Шість капелюхів мислення”. Такий метод навчає застосовувати різні способи мислення, оцінювати ситуацію з різних сторін, прогнозувати події. Матеріали: картки-підказки для проведення самоаналізу студентами заняття з використанням методу “Шість капелюхів мислення”.

Власники “Білого капелюха” відповідають на запитання:

Яка тема навчального заняття?

Які цілі та етапи навчального заняття?

Які нові знання отримали на занятті? (Або над формуванням якої навички працювали? Які вміння розвивали?)

Які методи роботи на занятті використовували?

Скільки студентів і як (активно, пасивно) працювали на занятті?

Які бали отримали?

Орієнтовні питання для власників “Червоного капелюха”:

В якому настрої ви перебували на занятті? (доброму, поганому, ви хвилювались, боялись, сумували, були зацікавлені, замкнені тощо) Чому?

В якому настрої, на вашу думку, перебували інші учасники навчального заняття?

Розвитку яких компетентностей сприяло навчальне заняття?

Власники “Чорного капелюха” дають відповіді на запитання:

Що на занятті у процесі спільної діяльності заважало вам працювати продуктивно, успішно?

Що заважало іншим учасникам заняття, викладачу?

Що було зайвого на занятті?

Які негативні моменти мали місце сьогодні на занятті? Що не сподобалося?

Які труднощі виникали?

Власники “Жовтого капелюха” дають відповіді на такі запитання:

Чому методи, які використані на занятті, є необхідними для застосування в навчальному процесі?

Які переваги методів, що використовували сьогодні на занятті?

На які питання не отримали відповідей?

Власники “Зеленого капелюха” передають свої враження від заняття у вигляді вірша, пантоміми, наводять асоціації до основних понять, які розглядали під час вивчення теми.

Власники “Синього капелюха” визначають життєвий урок, який можна винести із ситуацій, яку розглядали на занятті.

Викладач після кожного заняття заповнює діагностичну карту, що дає змогу відслідковувати емоційний стан студентів.

Висновки. Застосування технології колективно-індивідуальної мисленнєвої діяльності створює комфортні умови для індивідуального розвитку кожного студента. Колектив є механізмом розвитку особистості, що формує вміння діяти разом для досягнення спільних цілей, пізнавальних інтересів, нести персональну відповідальність за частину довіреної справи, обґрунтовувати, відстоювати аргументовано своє рішення, уміння переконувати, вислухати думки інших учасників колективу. Упровадження технології колективно-індивідуальної мисленнєвої діяльності передбачає реалізацію на практичному занятті чотирьох тактів, кожен з яких є важливим для успішної реалізації зазначеної технології. Відбувається засвоєння змісту навчальної програми та формуються загальнопрофесійні способи діяльності. Використання такої технології при викладанні дисциплін вимагає від викладача постійного творчого пошуку методів для розв’язання пізнавальних суперечностей.

Список використаної літератури

1. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В. П. Беспалько. – Москва, 1995. – 336 с.

2. Вазина К. Я. Коллективная мыследеятельность – модель саморазвития человека : монография / К.Я. Вазина. – Москва : Педагогика, 1990. – 196 с.

3. Левитас Д. Г. Автодидактика. Теория и практика конструирования собственных технологий обучения / Д. Г. Левитас. – Москва : Психолого-социальный институт, 2003. – 320 с.
4. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі : навч. посіб. / С. У. Гончаренко, П. М. Олійник, В. К. Федорченко та ін.; за заг. ред. проф. С. У. Гончаренка, П. М. Олійника. – Київ : Вища школа, 2003. – 323 с.
5. Методика викладання економіки: Збірник кейсів, ситуативних вправ та розвиваючих завдань : навч. посіб. / Л. В. Янчарська, О. А. Булавина, М. А. Богорад та ін.; за заг. ред. О. А. Булавіної. – Київ : КНЕУ, 2010. – 300 с.
6. Морозов А.В. Креативная педагогика и психология : учеб. пособ. / А. В. Морозов, Д. В. Чернилевский. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Академический проект, 2004. – 560 с.
7. Янчарська Л.В. Диференційований підхід до організації самостійної роботи майбутніх економістів у процесі психолого-педагогічної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. В. Янчарська. – Київ, 2013. – 285 с.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2015.

Янчарская Л. В. Применение технологии коллективно-индивидуальной мыслительной деятельности на примере дисциплины “Методика преподавания экономики”

В статье рассматривается применение технологии коллективно-индивидуальной мыслительной деятельности на примере дисциплины “Методика преподавания экономики”. Раскрываются основные составляющие коллективной мыслительной деятельности и методы, способствующие развитию мышления, креативности и творческих способностей студентов. Предлагаются методические рекомендации преподавателям по реализации данной технологии в учебном процессе.

Ключевые слова: педагогическая технология, коллективно-индивидуальная технология мыслительной деятельности, методы коллективной мыслительной деятельности.

Yancharska L. V. Usage of a Technology of Collective and Individual Thinking Activity on the Basis of the Discipline “Methods of Teaching Economics”

The article deals with the usage of a technology of collective and individual thinking activity on the basis of the discipline “Methods of teaching economics”. The concept of “educational technology” as a pedagogical system based on a common activity of a teacher and a student is clarified. The basic features of the collective thinking activity are defined which include the ability to work together in order to achieve common goals, cognitive interests, readiness to bear personal responsibility for the assigned issue and reasonably stand up for one’s decision, the ability to persuade and take the views of a small group participants into account.

The author describes the application algorithm of the technology of collective and individual thinking activity which involves four cycles: introduction to the problem, creation of psychologically comfortable small groups; small group individual work activation performed by involving every student into the solution of a common problem; presentation of solutions of small groups, defence of one’s position; students’ self-analysis of a group cognitive activity, revealing the complications and errors that occur at all stages of a small group performance.

Methods of collective mental activity: brainstorming, synthetics, morphological analysis, analysis and synthesis of fantastic ideas, garlands of associations, a sevenfold search, heuristic questions, an inversion, and a personal analogy, a snowball, a mat of ideas, a case method, a discussion method all of which promote divergent thinking and creativity of students.

Methodological pieces of advice for teachers about using the technology of collective and individual thinking activity on the basis of the discipline “Methods of teaching economics” are proposed by the author in the paper.

Key words: educational technology, technology of collective and individual thinking activity, methods of collective mental activity.